

УДК 346.7:004.738.5:339.1+004.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.43>

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ ТА ЇЇ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Гомонай В.В.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
юридичний факультет,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
ORCID: 0000-0002-1479-4329*

Гомонай В.В. Вплив цифровізації на розвиток електронної комерції та її правове регулювання.

Дана наукова стаття присвячена аналізу ключових аспектів, які виникають у зв'язку з цифровізацією економіки та зростанням електронної комерції. Досліджується вплив технологій на бізнес-моделі, правове регулювання електронних транзакцій, захист прав споживачів та питання кібербезпеки. У статті підкреслюється, що цифровізація відкриває нові можливості для бізнесу, зокрема через впровадження цифрових платформ, омніканальних стратегій та автоматизацію процесів. Цифрові платформи, такі як Amazon і Alibaba, стають важливими інструментами глобалізації бізнесу, оскільки спрощують доступ до міжнародних ринків, зменшують необхідність у фізичній інфраструктурі та забезпечують інтеграцію бізнес-процесів.

Досліджено правове регулювання електронних транзакцій і контрактів. Зазначено, що розвиток електронної комерції вимагає правової визначеності, зокрема щодо електронних підписів, електронних документів та цифрових ідентифікаторів. У різних країнах спостерігаються відмінності в підходах до цих питань, що створює виклики для транскордонної торгівлі. Зокрема, в Україні дане питання регулюється Законом «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», який відповідає стандартам ЄС, зокрема Регламенту eIDAS.

Проаналізовано виклики, пов'язані із захистом прав споживачів у цифровій економіці. Споживачі стикаються з новими ризиками, такими як порушення конфіденційності та шахрайство в онлайн-середовищі. Міжнародні стандарти, такі як GDPR, забезпечують високий рівень захисту персональних даних, тоді як українське законодавство потребує подальшої гармонізації з міжнародними нормами для підвищення рівня захисту прав споживачів.

Досліджено політику кібербезпеки у сфері реалізації правовідносин з електронної комерції. Захист даних, запобігання кіберзлочинам та забезпечення інформаційної безпеки стають ключовими викликами для національних урядів і міжнародних організацій. Важливим є впровадження міжнародних стандартів, таких як PCI DSS, що гарантують безпеку даних платіжних карток під час їх обробки та зберігання.

Підсумовано той факт, що цифровізація, з одного боку, вимагає адаптації правового регулювання до нових умов, але з іншого боку, створює нові можливості для удосконалення правових механізмів. Вивчення цих аспектів дозволяє глибше зрозуміти, як адаптувати правові системи для подальшого розвитку електронної комерції та забезпечення балансу між інноваціями та захистом прав учасників цифрової економіки.

Ключові слова: електронна комерція, цифрові технології, правове регулювання, інформаційно-комунікаційні технології, глобалізація, цифровізація, національні стандарти, міжнародні стандарти, національний досвід, зарубіжний досвід, економічний розвиток, цифрова економіка, захист прав споживачів, кібербезпека, моделі електронної комерції.

Homonai V.V. The impact of digitalization on the development of e-commerce and its legal regulation.

This scientific article is devoted to the analysis of key aspects that arise in connection with the digitalization of the economy and the growth of electronic commerce. The impact of technology on

business models, legal regulation of electronic transactions, protection of consumer rights and cyber security issues are investigated. The article emphasizes that digitization opens new opportunities for business, in particular through the implementation of digital platforms, omnichannel strategies and process automation. Digital platforms such as Amazon and Alibaba are becoming important tools for business globalization as they facilitate access to international markets, reduce the need for physical infrastructure, and enable the integration of business processes.

The legal regulation of electronic transactions and contracts has been studied. It is noted that the development of e-commerce requires legal certainty, regarding electronic signatures, electronic documents and digital identifiers. There are differences in approaches to these issues in different countries, which creates challenges for cross-border trade. In Ukraine, this issue is regulated by the Law «On electronic identification and electronic trust services», which meets EU standards, particularly the eIDAS Regulation.

Challenges related to the protection of consumer rights in the digital economy are analyzed. Consumers face new risks such as privacy breaches and fraud in the online environment. International standards, such as GDPR, ensure a high level of personal data protection, while Ukrainian legislation needs further harmonization with international norms to increase the level of consumer rights protection.

The policy of cyber security in the field of implementation of legal relations in electronic commerce was studied. Data protection, cybercrime prevention and information security are becoming key challenges for national governments and international organizations. It is important to implement international standards, such as PCI DSS, which guarantee the security of payment card data during their processing and storage.

The fact that digitalization, on the one hand, requires adaptation of legal regulation to new conditions, but on the other hand, creates new opportunities for improving legal mechanisms, is summarized. Studying these aspects allows for a deeper understanding of how to adapt legal systems to further the development of e-commerce and ensure a balance between innovation and the protection of the rights of participants in the digital economy.

Key words: e-commerce, digital technologies, legal regulation, information and communication technologies, globalization, digitalization, national standards, international standards, national experience, foreign experience, economic development, digital economy, consumer rights protection, cyber security, e-commerce models.

Постановка проблеми. Електронна комерція в сучасному світі стрімко розвивається завдяки активній цифровізації різних сфер економічної діяльності. Швидкий розвиток інформаційних технологій призводить до змін у традиційних моделях ведення бізнесу, спонукаючи підприємців шукати нові канали продажів, комунікацій зі споживачами та управління фінансовими потоками. Проте, разом із новими можливостями, цифровізація ставить перед законодавством нові виклики. Зокрема, виникає необхідність у належному правовому регулюванні відносин у сфері електронної комерції, захисті прав споживачів та забезпеченні кібербезпеки в умовах цифрових технологій.

Актуальність дослідження даної тематики зумовлена тим, що законодавство часто не «встигає» за динамікою технологічних змін, створюючи правові прогалини. Зазначене, у свою чергу, може негативно вплинути на учасників ринку, обмежуючи їх можливості або не забезпечуючи належного рівня правової захищеності. Крім того, питання гармонізації національних правових норм із міжнародними стандартами стає важливим у контексті глобалізації електронної комерції. Відтак, вивчення впливу цифровізації на розвиток електронної комерції та її правове регулювання є необхідним для вдосконалення правової системи, створення умов для безпечної та ефективної діяльності суб'єктів господарювання в цифровому просторі.

Стан опрацювання. Питання електронної комерції у науковій літературі досліджували такі вчені, як: О. Андронік, А. Воронін, І. Балабанов, Д. Белл, Л. Герстнер, Г. Дункан, Д. Еймор, В. Звасс, М. Кастельс, Л. Клімченя, О. Кобелев, Д. Козьє, А. Саммер, І. Стрелец, Л. Пономаренко, О. Сазонець, І. Свидрук, В. Христіановський, О. Шалева, І. Верес, Г. Ярега, А. Іванов, Л. Березовська, А. Кириченко та інші науковці.

Метою статті є аналіз впливу цифровізації на розвиток електронної комерції.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація економіки значно вплинула на розвиток електронної комерції, створюючи нові можливості для бізнесу, споживачів та урядів. Однак, даний процес також породжує низку правових викликів, пов'язаних із адаптацією нормативної бази

до швидко змінюваних технологій і нових моделей бізнесу. Зокрема, задля повнішого розуміння впливу цифровізації на електронну комерцію вважаємо за доцільне виокремити кілька ключових аспектів.

Перший аспект полягає в зміні бізнес-моделей, що виникають під впливом цифрових технологій. З розвитком Інтернету, зокрема, омніканальних стратегій, з'являються нові підходи у сфері взаємодії зі споживачами. Продавці відтепер мають можливість пропонувати свої товари й послуги на багатьох платформах одночасно, що робить ринок більш доступним і конкурентним.

Другий аспект стосується правового регулювання електронних транзакцій і контрактів. З поширенням електронної комерції збільшується кількість угод, що укладаються в цифровому середовищі. Вказане вимагає забезпечення правової визначеності та надійності таких угод. Відтак, в даному контексті важливу роль відіграють норми щодо електронних підписів, електронних документів та цифрових ідентифікаторів. Законодавство багатьох країн адаптується до таких модифікацій, проте у міжнародній практиці спостерігаються відмінності, що ускладнює трансграничну торгівлю.

Третій аспект пов'язаний із захистом прав споживачів в умовах цифрової економіки. Споживачі стикаються з новими ризиками, зокрема з порушенням конфіденційності, використанням їхніх персональних даних без згоди, а також із шахрайством у цифровому середовищі.

Четвертий аспект – це кібербезпека. Збільшення кількості електронних транзакцій супроводжується зростанням кіберзагроз. Питання захисту даних, запобігання кіберзлочинам та захисту інформації стають ключовими для ефективного функціонування електронної комерції. Національні уряди та міжнародні організації продовжують розробляти законодавчі ініціативи для забезпечення кібербезпеки, однак ці зусилля часто стикаються з проблемами впровадження та дотримання в різних юрисдикціях.

Таким чином, як бачимо, цифровізація диктує нові умови для правового регулювання електронної комерції, але вона також відкриває нові можливості для вдосконалення правових механізмів і створення більш ефективного нормативного середовища. Вивчення кожного з цих аспектів дає змогу зрозуміти, як адаптувати правові системи для подальшого розвитку електронної комерції та забезпечити баланс між інноваціями і захистом прав усіх учасників процесу.

Так, розглядаючи перший аспект, а саме: зміну бізнес-моделей під впливом цифрових технологій – доцільно проаналізувати працю «Digital Marketing: A Framework, Review and Research Agenda». Зокрема, у праці висвітлюються кілька ключових напрямів трансформації бізнес-моделей, а саме:

- *інтеграція цифрових платформ*. Праця акцентує увагу на тому, що цифрові платформи, такі як Amazon та Alibaba, сприяють глобалізації бізнесу і спрощують доступ компаній до міжнародних ринків. Платформи зменшують необхідність у фізичній інфраструктурі та дозволяють швидко масштабувати бізнес. Вони також забезпечують інтеграцію бізнес-процесів на єдиній цифровій платформі, що зменшує витрати та покращує ефективність;

- *омніканальні стратегії*. Авторами підкреслюється значення омніканальних стратегій у сучасних бізнес-моделях. Дані стратегії дозволяють підприємствам працювати з клієнтами через кілька каналів одночасно, зокрема онлайн-магазини, мобільні додатки та інші цифрові платформи. Вказане підвищує рівень залученості споживачів і створює безперервний досвід для клієнтів, що важливо для утримання клієнтської бази;

- *автоматизація бізнес-процесів*. Штучний інтелект (AI) та Big Data відіграють ключову роль у персоналізації та автоматизації процесів, таких як управління запасами, обробка замовлень і маркетингові кампанії. Науковцями підкреслюється, що завдяки використанню даних про поведінку споживачів компанії можуть точніше прогнозувати попит і ефективніше керувати ресурсами, що особливо важливо в умовах високої конкуренції на ринку;

- *соціальні медіа та взаємодія з клієнтами*. Соціальні платформи виступають потужним інструментом для створення та підтримки взаємодії з клієнтами. Авторами розглядаються дані платформи як спосіб не лише просувати товари та послуги, але й збирати зворотний зв'язок від клієнтів, залучаючи їх до процесу створення нових продуктів. Вказане дозволяє компаніям будувати лояльність до бренду та краще реагувати на змінні потреби ринку [1].

Зауважимо також, що український досвід трансформації бізнес-моделей під впливом цифрових технологій є важливим аспектом даного дослідження. Суттєву роль у цьому процесі відіграли провідні маркетплейси країни, такі як «Rozetka», «Prom.ua», «Епіцентр», «АЛЛЮ», «F.ua» та інші.

Дані платформи сприяли цифровізації малих і середніх підприємств, що дозволило підприємцям працювати на національному та міжнародному рівнях без необхідності великих інвестицій у фізичну інфраструктуру. «Rozetka» починала як онлайн-супермаркет електроніки, але з часом перетворилася на один із найбільших маркетплейсів України. Вона дозволяє іншим продавцям використовувати її платформу для реалізації своїх товарів, надаючи їм інфраструктуру для управління продажами та логістикою. Вказане, допомогло тисячам українських підприємств перейти до онлайн-продажів, особливо під час пандемії COVID-19, коли фізичні точки продажу були закриті або обмежені. Також важливим став приклад «Prom.ua», який із самого початку був створений як маркетплейс для малого та середнього бізнесу. «Prom.ua» пропонує підприємцям готові цифрові рішення для управління інтернет-магазинами, включаючи мобільні додатки та інструменти оптимізації роботи з клієнтами. Зазначене дозволяє підприємцям зосередитися на продажах, не турбуючись про технічні аспекти створення інфраструктури. Отже, успіх цих платформ також показав, що цифрові рішення, зокрема маркетплейси, дозволяють адаптуватися до глобальних викликів та підвищити конкурентоспроможність українських компаній на міжнародних ринках, що стало особливо важливим у воєнний час, коли логістичні та торгові ланцюги були порушені [2].

Варто підкреслити, що другий названий нами аспект, а саме – правове регулювання електронних транзакцій та контрактів став невід’ємною частиною сучасної цивільно-правової комерційної діяльності, особливо з огляду на динамічні процеси цифровізації. Дана сфера охоплює кілька важливих правових питань, а саме:

1. *Електронні підписи.* В Україні проблематика електронних підписів регулюється Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», який визнає юридичну силу електронних підписів та дозволяє використовувати їх у більшості комерційних угод. Дане положення відповідає європейським стандартам, зокрема Регламенту ЄС № 910/2014 від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС (далі – eIDAS), який стандартизує використання електронних підписів у транскордонних угодах. Зокрема, основними положеннями eIDAS є:

- *юридичне визнання електронних підписів.* Регламент встановлює правову силу електронних підписів на рівні з традиційними підписами в усіх країнах-членах ЄС, що забезпечує можливість укладати юридично обов’язкові договори в електронній формі;

- *єдина рамка для довірчих послуг.* eIDAS регулює не тільки електронні підписи, але й електронні штампи, позначки часу та автентифікацію документів, що підвищує безпеку і надійність електронних транзакцій. Кожна країна-член зобов’язана визнавати електронні сертифікати та ідентифікаційні рішення, видані іншими країнами ЄС;

- *сприяння транскордонним транзакціям.* Регламент створює умови для безпечної ідентифікації осіб та організацій у межах ЄС, спрощуючи транскордонні бізнес-операції та державні послуги, що дозволяє взаємне визнання електронних ідентифікацій, наданих однією країною-членом, у всіх інших країнах ЄС;

- *безпека ідентифікаційних систем.* Актом впроваджуються вимоги до безпеки систем електронної ідентифікації, що знижує ризик шахрайства та забезпечує високу надійність цифрових транзакцій [3, 4].

2. *Захист прав споживачів.* Українське законодавство зобов’язує забезпечувати споживачам доступ до чіткої інформації про товари та послуги, що продаються в інтернеті, включаючи права на повернення та обмін. Такі вимоги є стандартними в електронній торгівлі й базуються на європейських директивах, зокрема Директиві 2011/83/ЄС, що захищає права споживачів у цифровому середовищі [5].

3. *Безпека електронних платежів.* В даному випадку доцільно згадати Payment Card Industry Data Security Standard (далі – PCI DSS). Як справедливо наголошує М. Боев, PCI DSS розроблений Радою зі стандартів безпеки платіжних карток, яку заснували глобальні платіжні системи Visa, MasterCard, American Express, JCB та Discover є міжнародним стандартом безпеки даних платіжних карток, що встановлює вимоги для забезпечення захисту даних власників карток під час їх передачі, зберігання та обробки. Стандарт охоплює підприємства, які працюють із платіжними даними, зокрема торгові компанії, процесингові центри, банки-еквайри, емітенти карток та постачальники послуг, а також інші організації, що мають справу з даними карток. Хоча, Стандарт не є частиною національного або міжнародного законодавства України, і його норми

не імплементовані у правові системи країн, автор позитивно відноситься до Акту, підкреслюючи його важливість у сфері забезпечення захисту даних платіжних карток на високому рівні. На його думку, міжнародні стандарти PCI DSS підтримують надійний захист даних користувачів під час обробки транзакцій, однак необхідність їхнього дотримання в Україні залежить лише від вимог міжнародних платіжних систем, таких як Visa і Mastercard. Таким чином, автор вказує на доцільність посилення українського законодавства для офіційного зобов'язання банківських установ дотримуватися цих стандартів. Він пропонує, щоб вітчизняний законодавець офіційно визнав PCI DSS як частину національної нормативної бази, що дозволило б захистити дані платіжних карток відповідно до міжнародних стандартів. Окрім цього, автор робить висновок про те, що така інтеграція сприятиме зміцненню довіри з боку споживачів до електронних платежів в Україні та дозволить мінімізувати ризики шахрайства та втрати даних [6].

4. *Міжнародна гармонізація*, яка проявляється у плідній роботі України над гармонізацією свого законодавства з міжнародними стандартами в електронній комерції в рамках Угоди про асоціацію з ЄС, що дозволяє створити умови для безперешкодної транскордонної торгівлі та більшої захищеності учасників електронної комерції.

Третій та четвертий аспекти роботи стосуються забезпечення захисту прав споживачів у цифровій економіці, зокрема в контексті кібербезпеки та захисту персональних даних. Споживачі стикаються з ризиками порушення конфіденційності та несанкціонованого використання їхніх даних, що стає поширеним через збір та обробку інформації без належної згоди. Захист прав споживачів у цифровій економіці, зокрема в контексті використання їхніх персональних даних, регулюється низкою міжнародних та національних нормативно-правових актів. Одним із ключових міжнародних документів є Загальний регламент захисту даних (General Data Protection Regulation, далі - GDPR), який прийнятий у 2016 році. GDPR встановлює жорсткі вимоги щодо збору, обробки та зберігання персональних даних. Він забезпечує споживачам право на інформованість щодо використання їхніх даних, можливість контролювати їхнє використання, а також право вимагати видалення або виправлення персональної інформації. GDPR зобов'язує організації дотримуватись принципу мінімізації обробки даних, гарантувати прозорість процесів і забезпечувати безпеку інформації.

Вітчизняне законодавство, зокрема Закон України «Про захист персональних даних», також встановлює основні правила щодо обробки та захисту персональних даних. Закон передбачає, що суб'єкти даних мають право на доступ до своїх персональних даних, право вимагати виправлення або видалення некоректної інформації, а також обов'язок операторів даних дотримуватись правил конфіденційності. Проте, незважаючи на схожість із міжнародними стандартами, українська правова система все ще потребує подальшої гармонізації з нормами ЄС, зокрема із GDPR, з метою забезпечення ефективнішого захисту прав споживачів у цифровій сфері [7,8].

Висновки. Отже, цифровізація економіки не лише відкриває нові можливості для бізнесу та споживачів, але й ставить перед правовими системами нові виклики, серед яких трансформація бізнес-моделей, регулювання електронних транзакцій, захист прав споживачів та політика кібербезпеки. У зв'язку з цим, виникає потреба в оновленні законодавства в цих сферах. Гармонізація національних нормативних актів із міжнародними стандартами, в першу чергу, такими як GDPR і PCI DSS, є важливою умовою для забезпечення сталого розвитку електронної комерції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kannan P.K., Hongshuang Li. Digital Marketing: A Framework, Review and Research Agenda (March 1, 2017). *International Journal of Research in Marketing*. № 34(1). Pp. 22–45.
2. Маркетплейси в Україні – як продавати товари, не маючи власного інтернет-магазину. URL: <https://cityhost.ua/uk/blog/marketpleysi-yak-prodavati-tovari-ne-mayuchi-vlasnogo-internet-magazinu.html>.
3. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017 р. № 45. Ст. 5.
4. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2014 р. Ст. 73.

5. Директива Європейського Парламенту і Ради 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 року про права споживачів, про внесення змін до Директиви Ради 93/13/ЄЕС та Директиви Європейського Парламенту і Ради 1999/44/ЄС, а також про скасування Директиви Ради 85/577/ЄЕС і Директиви Європейського Парламенту і Ради 97/7/ЄС. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2011 р. Ст. 64.
6. Боев М. PCI DSS – міжнародні стандарти безпеки даних індустрії платіжних карток vs національне законодавство. *Юридична газета*. № 1 (779). 2024. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/pci-dss--mizhnarodni-standarti-bezpeki-danih-industriyi-platizhnih-kartok-vs-nacionalne-zakonodavstv.html>.
7. Regulation (Eu) 2016/679 Of The European Parliament And Of The Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). *Official Journal of the European Union*. 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>.
8. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2020. № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010 р. № 34. Ст. 1188.
9. Лазур Я.В. Забезпечення прав і свобод громадян України у сфері публічного управління: адміністративно-правовий механізм: монографія. К.: Четверта хвиля. 2010. 240 с.
10. Лазур Я.В. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 392–398.
11. Белов Д.М., Белова М.В., Палапа Б.Б. Соціальне підприємництво: поняття та ознаки. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 75(1). Ч. 1. 2023. С. 149–155.
12. Бисага Ю.М., Белов Д.М., Заборовський В.В. Штучний інтелект та авторські і суміжні права. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 76(2). Ч. 2. 2023. С. 299–304.